

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

# Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, [www.reprorecht.nl](http://www.reprorecht.nl)) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, [www.cedar.nl/pro](http://www.cedar.nl/pro)).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.*

[info@boomamsterdam.nl](mailto:info@boomamsterdam.nl)  
[www.boomuitgeversamsterdam.nl](http://www.boomuitgeversamsterdam.nl)

## Tussen realisme en utopie in de nieuwe wereld

*Na de val van de Muur, twintig jaar geleden, leek de wereld voorbestemd voor een langdurige periode van hegemonie van de Verenigde Staten. De westerse rechtsstaat en de democratie zouden de mondiale standaard worden. In de wereld van nu lijkt de schommeling in de wisselkoers van de macht ten nadele van de VS en in het voordeel van China uit te pakken. Hoe zal het zijn gesteld met de mensenrechten in de nieuwe wereld? Er is geen twijfel mogelijk aan de principiële bereidheid van de regering-Obama om China in te bedden in een mondiale orde die recht doet aan mensenrechten. De vraag is alleen, gezien de nieuwe verhoudingen, óf de VS nog voldoende macht kunnen ontplooiën om deze rol van internationale architect op zich te noemen.*

---

door *Marcel ten Hooven*

---

Hoofdredacteur *Christen Democratische Verkenningen*.

DE BRITSE PREMIER GORDON BROWN verwacht dat op de puinhopen van de economische crisis een ‘nieuwe wereldorde’ zal verrijzen.<sup>1</sup> Na de G20-top in Londen, begin april 2009, verklaarde Brown de ‘Washingtonconsensus’ tot het verleden, oftewel de idee dat het Angelsaksische recept voor politieke en economische vooruitgang superieur is en een voorbeeld voor de wereld.

Ongetwijfeld bewust riep Brown met zijn woorden de herinnering op aan George Bush sr., de Amerikaanse president ten tijde van de val van de Muur, die na deze historische omwenteling een ‘nieuwe wereldorde’ voorzag. Na de ineenstorting van het communisme in 1989 leek de wereld voor-

bestemd voor een langdurige periode van hegemonie van de Verenigde Staten, zowel in economisch als in politiek en moreel opzicht. De westerse rechtsstaat, de democratie, de mensenrechten en het kapitalisme met zijn vrijhandel en vrije verkeer van personen leken de mondiale standaard te worden.<sup>2</sup>

Twintig jaar later kantelt het beeld. Zal de crisis inderdaad zoveel turbulentie teweegbrengen dat straks wederom van een ‘nieuwe wereldorde’ kan worden gesproken?

Bij de grote woorden van Brown past de relativering dat het een trekje van politieke leiders is hun verhaal wat zwaar aan te zetten. Niettemin kan worden vastgesteld dat het kapitalisme door de economische crisis in diskrediet is geraakt en dat daarmee op slag ook de superioriteit van de Angelsaksische economische ordening discutabel is geworden. De vrijheid in het kapitalisme is zozeer misbruikt dat het zich tegen dat systeem zelf kan keren. Daarmee zijn de VS niet meer het richtinggevende voorbeeld voor een economische ordening die gestage groei biedt. De *War on Terror* van de regering-Bush, met uitwassen als Guantánamo en martelverhoren, heeft ook het morele gezag van Amerika aangetast en het land schade berokkend als voorbeeld voor democratie en rechtsstaat.

Tegelijkertijd toont de keuze van de Amerikanen voor het gedachtegoed van Barack Obama de veerkracht en het zelfcorrigerende vermogen van de Amerikaanse democratie aan. Komt die wending op tijd om te voorkomen dat de reactie doorslaat naar een minder vrijheidslievende wereldorde, met minder democratie en minder mensenrechten?

Obama doet wat hij kan om de wereldeconomie voor een diepere val te behoeden, waarbij hij overigens niet terugschrikt voor financiële risico's in de toekomst. In zijn rede aan de universiteit van Caïro op 4 juni 2009 preeft hij de rijkdom van de islamitische cultuur en deed hij het waardige aanbod aan de moslimwereld ‘een nieuw begin’ te maken in de relatie met de VS. Ook met die woorden toonde hij te willen leren van de fouten van zijn voorganger, zij het dat hij zeker niet alles in de erfenis van de regering-Bush afwijst. Die dubbele boodschap kwam kernachtig tot haar recht in de uitspraak: ‘De Irakezen hebben het beter zonder Saddam Hoessein, maar de oorlog heeft ons de waarde geleerd van internationale diplomatie en consensus.’<sup>3</sup>

Westerse leiders spraken na de G20 in Londen de hoop uit op een nieuw ‘Bretton Woods’ en een nieuw ‘San Francisco’. Daarmee refereerden zij aan de Amerikaanse steden waar de overwinnaars van de Tweede Wereldoorlog in 1944-’45 de basis legden voor de naoorlogse monetaire en politieke ordening, geïnstitutionaliseerd in het IMF, de Wereldbank en de Verenigde Naties. Ook minister van Buitenlandse Zaken Maxime Verhagen

denkt in deze editie van CDV hardop na over de wenselijke hervormingen van dit internationale naoorlogse bestel. Zijn doel is economische vooruitgang, mensenrechten en democratie zeker te stellen en tegelijkertijd recht te doen aan de nieuwe verhoudingen in de wereld, waarin de wisselkoers van de macht ten nadele van de VS en in het voordeel van Azië lijkt uit te pakken.<sup>4</sup>

De vraag is nochtans hoe groot het democratische gehalte van zo'n nieuwe mondiale institutionele architectuur kan zijn, nu de invloed van de grootste democratische rechtsstaat ter wereld, de VS, tanende is en China erop aast in dat machtsvacuüm te springen. Van China hoeft voorsnog geen inzet voor democratie en mensenrechten te worden verwacht. Integendeel, dat land beschouwt het westerse concept van democratie als een 'gevaarlijk experiment', in de woorden van de buitenlandcommentator van het *Nederlands Dagblad*, Jan van Benthem, in deze CDV.

Jonathan Holslag, Chinakenner aan de Vrije Universiteit van Brussel, meent dat Washington ondanks de beloftevolle uitspraken van Obama

over mensenrechten, meer dan ooit bereid is omwille van zijn economische belangen pragmatische allianties met de Chinese leiders en autocratische Golfstaten te sluiten. 'Deze nieuwe vorm van realisme is meer dan een herziening van de desastreuze neoconservatieve

*Een periode van instabiliteit ligt in het verschiet, zolang de nieuwe verhoudingen niet zijn uitgekristalliseerd*

krachtpatserij van de Bush-administratie. Het is een poging van een tanende macht om zijn steeds beperktere middelen op een zo economisch mogelijke manier aan te wenden', aldus Holslag.<sup>5</sup>

#### EEN BOOG VAN ONRUST

Hoe nu verder? Wordt de eenentwintigste eeuw de eeuw van China, na de eeuw van Amerika de afgelopen honderd jaar? Optimisten menen dat de economische crisis een weliswaar ernstige, maar tijdelijke terugslag is, niet meer dan de gebruikelijke zelfcorrectie van het kapitalistische systeem, hoewel deze keer wat ingrijpender dan voorheen. Anderen vrezen dat zich in het verlengde van de crisis een drastische machtsverschuiving zal voordoen die de wereld op haar fundamenten kan doen schudden. Hoe het ook zij, een periode van instabiliteit ligt in het verschiet, zolang de nieuwe verhoudingen niet zijn uitgekristalliseerd. Van Benthem citeert in zijn bijdrage een Amerikaanse studie waarin de National Intelligence Council waarschuwt voor 'een wereldwijde boog van onrust'.

Wijzigingen in de machtsbalans voltrekken zich zelden harmonieus, alleen al door de angst te verliezen wat men heeft. Wanneer een land bevangen raakt door die angst, kunnen verwarde tijden aanbreken, waarin mensen al het vreemde weren en zich vastklampen aan het vertrouwde en bekende. Zonder gevaar voor de democratie is zo'n ontwikkeling niet, constateert ook journalist Jérôme Heldring in deze CDV. Hij vraagt zich in goede af of de democratie bestand zal zijn tegen de schokken die een mondiale metamorfose van de machtsverhoudingen teweeg kan brengen. 'We moeten rekening houden met politieke uitbarstingen. Daar is het wachten op, vrees ik. Wat zullen de politieke effecten zijn van de onderliggende crisis? In Nederland moeten we dan vooral kijken naar het verschijnsel Geert Wilders.'

De Franse analist en strateeg François Heisbourg wijst daarnaast op de gevaren die de machtsverhoudingen op de wereld acuut, met een schok en drastisch kunnen wijzigen.<sup>6</sup> Van groot belang is hoe het Iraanse kernwapenavontuur afloopt. Volgens Heisbourg kan de regering in Teheran, als zij haar programma doorzet, vermoedelijk in de loop van 2009, of begin 2010 over atoomwapens beschikken, met de raketten om ze over te brengen. Het is in dat licht niet bemoedigend dat uit Teheran tot dusver weinig reactie komt op de verzoenende woorden van Obama. Dit was de reactie van ayatollah Khamenei op Obama's rede in Cairo: 'Lieve en mooie praatjes tot de moslimwereld veranderen niets. Mensen in het Midden-Oosten hebben jarenlang geweld, schendingen van hun rechten, militaire interventie en discriminatie van de VS gezien.'<sup>7</sup>

#### VERWIJDERING TUSSEN EUROPA EN VERENIGDE STATEN

De verschuivende panelen in de machtsverhoudingen hebben zich sinds de val van Muur ook gemanifesteerd in een verwijdering tussen de Verenigde Staten en Europa. Na de oorlog is het Westen aaneengesmeed, militair in de NAVO, economisch in initiatieven als het Marshallplan en de wereldhandelsorganisatie GATT, de voorloper van de WTO. Ze schiepen een band, ook in ideologische zin, tegenover de vijand uit het Oosten. Met de ontbinding van de Sovjet-Unie viel deze gezamenlijke vijand weg en verminderde de strategische noodzaak van een stevige band tussen Europa en de VS.

Wie hoopt dat president Obama oude tijden in de Amerikaans-Europese betrekkingen doet herleven, na de acht jaar van trans-Atlantisch onbegrip ten tijde van George W. Bush, kan daarin dus beschaamd worden. Dat schrijft ook Fred van Staden in deze CDV: 'Met het aantreden van een nieuwe Amerikaanse president zijn zeker niet alle oorzaken van de ver-

wijdering van de afgelopen tijd verdwenen. Een aantal van deze oorzaken heeft immers te maken met een grondige verandering van de geopolitieke omstandigheden en met verschillen in politieke cultuur die losstaan van de persoon en het beleid van de vorige president.’<sup>8</sup>

Een teken aan de wand was dat de eerste reis van Obama’s minister van Buitenlandse Zaken, Hillary Clinton, richting China ging, waarmee zij brak met de oude gewoonte om de eer van het eerste bezoek aan de bondgenoten te gunnen. Ook Onno Ruding stelt in deze CDV met enige spijt vast dat er sleet zit op de Atlantische traditie: ‘Het einde van de Koude Oorlog heeft de NAVO een minder dominante rol gegeven. Deze factor en de opkomst van grote ontwikkelingslanden, vooral China, hebben de aandacht in de VS voor Europa verminderd, maar doen ook in Europa het Atlantische vuur lager branden.’ En Maxime Verhagen constateert: ‘Een goede trans-Atlantische relatie met de VS mag voor ons onverminderd belangrijk zijn, voor de VS ligt dat anders. Voor de Amerikanen wordt de relatie met China minstens zo zwaarwegend.’

De trans-Atlantische verwijdering heeft ook zichtbaar gemaakt dat de gelijkenis van de Verenigde Staten met Europa minder groot is dan men wellicht neigde te denken gedurende de Koude Oorlog. Het gezamenlijke belang bij de indamming van het communistische gevaar onttrok die verschillen destijds aan het oog. Na de val van de Muur kregen zij hun oude relevantie terug.

Volgens de geschiedschrijver Ronald Havenaar is er vooral sprake van een historisch gegroeid verschil in mentaliteit. Amerikanen hebben een diepgaand vertrouwen in de waarden van de eigen natie, gebaseerd op de godsdienstig geïnspireerde gedachte van de *city upon a hill*. In deze zienswijze is de Amerikaanse natie een baken in een woestijn, een uitverkoren gemeenschap die voor de buitenwereld een voorbeeld moet zijn, constateren ook Heldring en Havenaars collega’s Frank Ankersmit en James Kennedy in de gesprekken met CDV. Deze zendingsdrang kan zich zowel op het eigen land richten, hetgeen de isolationistische traditie in de Amerikaanse politiek heeft gevestigd, als naar buiten keren. In dat laatste geval krijgt de zendingsdrang een activistisch karakter, een beeld dat evenzeer met de geschiedenis van de VS is verweven.<sup>9</sup> De *city upon a hill* is volgens die traditie begiftigd met het recht omwille van vrijheid en democratie elders op de wereld in te grijpen.

De Europese geschiedenis wordt daarentegen getypeerd door het streven naar machtsevenwicht, sinds de Vrede van Westfalen van 1648 in Europa een einde maakte aan een periode van verscheurende godsdienstoorlogen. In hun debat in deze CDV staan Ankersmit en Kennedy uitgebreid stil bij de politieke consequenties van deze keuze. Zendingsdrang, oftewel

de idee dat jouw natie de andere iets waardevols te bieden heeft, is die traditie vreemd. Het overheersende belang is stabiliteit en evenwicht, met als hoofddoel te voorkomen dat opnieuw een oorlog op het Europese continent uitbreekt. Ankersmit: ‘Wij Europeanen hebben dat strijdvaardige niet zo erg. Wij zijn niet zo geneigd om conflicten met andere naties zo zwaar te beladen met ideologie. Aan die *War on Terror* hebben wij hier dan ook nooit echt enthousiast meegedaan.’

#### TO MAKE THE WORLD SAFE FOR DEMOCRACY

De zendingsdrang was in de eeuw van Amerika goed zichtbaar, niet in de laatste plaats in het idealisme van president Woodrow Wilson (1913-1921), die streefde naar het recht op democratische zelfbeschikking van elk land en onder het motto ‘to make the world safe for democracy’ het initiatief nam tot de Volkerenbond. De Amerikaanse oorlogspresident Franklin D. Roosevelt bevestigde deze beginselen in 1941 nog in het Atlantic Charter.<sup>10</sup>

Vandaar dat de naoorlogse Amerikaans-Europese doctrine van *containment* in de VS van meet af aan blootstond aan de kritiek dat zij een breuk vormde met de Amerikaanse traditie. Tot haar kern teruggebracht hield deze politiek van ‘indamming’, bedoeld om de Russische expansiedrang in te tomen, een consolidatie van de bestaande krachtsverhoudingen in, of-

*In Europa is stabiliteit een teken dat de boel op orde is, in Amerika een omen van inertie en verstarring*

tewel een streven naar machtsevenwicht, overeenkomstig de Europese voorkeur. Havenaar constateert dat het defensieve karakter voor de West-Europeanen de grootste aantrekkelijkheid van de *containment* inhield. Hij haalt de Amerikaanse diplomaat George Kennan aan, de

grondlegger van deze doctrine, die de naoorlogse stemming van de bevolking op het oude continent beschreef als ‘scared and tired’. Bang, vermoeid en met een afkeer van risico’s op nieuw oorlogsgeweld, omarmden de Europeanen deze zo herkenbare politiek van machtsevenwicht.<sup>11</sup>

De *containment* nam later, eind jaren zestig, de gedaante aan van *détente*, ontspanningspolitiek, waarbij de VS en West-Europa hun strategie van indamming combineerden met een toenadering tot het Oostblok. De kritische onderstroom in de VS hield niettemin aan. *Containment* en *détente* hadden met elkaar gemeen dat zij stabiliteit en machtsevenwicht boven een activistische bevordering van morele waarden als mensenrechten en democratie plaatsten.

In Europa is stabiliteit een teken dat de boel op orde is, in Amerika een

omen van inertie en verstarring. Bovendien stond de defensieve politiek van *containment* en *détente* haaks op de strijdbaarheid waarmee Amerikanen gewend waren voor zichzelf en hun waarden op te komen.

Dat is eveneens een oude traditie in de VS, gegrondvest door Andrew Jackson, de oprichter van de Democratische partij en zevende president van de VS (1829-1837). De jacksoniaanse mentaliteit wordt getekend door het ethos van de kolonist en diens overtuiging dat moed altijd wordt beloond met de overwinning. Het presidentschap van Jackson zelf liet al de schaduwkant van dat ethos zien, met al het bloed dat is vergoten in de onderwerping van de Indianen. ‘Staat de vijand in de weg? Sla erop’, zou het motto van de jacksonianen kunnen zijn.

Havenaar ziet deze mentaliteit terug in de waardering die Israël vanouds in de VS ten deel valt. Ook hier is het historische verschil zichtbaar tussen het ethos dat een bevolking in een pioniersstaat ontwikkelt en dat van de Europeanen. Amerikanen waarderen in de joodse staat eigenschappen waarvan Europeanen nu juist een afkeer hebben, zoals religieuze gedrevenheid, nationaal zelfbewustzijn en de wil om de vijand eronder te krijgen.

‘De wijze waarop deze staat van kolonisten al sinds zestig jaar de eigen natie wist te verdedigen, in een omgeving van numeriek veel sterkere vijanden, wekt bewondering’, schrijft Havenaar. ‘Het is dan ook een misverstand, niettemin wijdverspreid, te denken dat de pro-Israëlhouding van opeenvolgende Amerikaanse regeringen vooral het resultaat was van succesvolle inspanningen die een “joodse lobby” zich had getroost.’<sup>12</sup> In deze CDV houdt onder anderen Onno Ruding vast aan deze verklaring, als hij over de bewegingsvrijheid van Obama schrijft: ‘De mogelijkheden van een andere politiek inzake Israël-Palestina blijven beperkt door de gecombineerde kracht van de binnenlandse joodse en Christian Right-lobby’s voor Israël.’

Het aantreden van Ronald Reagan als president in 1980 markeerde de herleving van een strijdbare, offensieve buitenlandpolitiek. Hij maakte een einde aan de tijdelijke eensgezindheid met Europa over de doctrine van machtsevenwicht. Zijn doel was niet zozeer vreedzame co-existentie met de Russen, maar veeleer een capitulatie van de Sovjet-Unie, ‘The Evil Empire’, in de Koude Oorlog. Havenaar laat zien dat de verwijdering tussen de VS en de EU feitelijk al rond 1980 begon, met het aantreden van Reagan, en niet in 2000, met het presidentschap van George W. Bush. Beiden belichamen de zendingsdrang die volgens Havenaar, veeleer dan het streven naar stabiliteit, het mentale kenmerk van de Amerikaanse buitenlandse politiek vormt.



#### DE UTOPISCHE VERLEIDING

In deze editie van CDV beklemt de buitenlandcommentator en adjunct-hoofdredacteur van *de Volkskrant*, Arie Elshout, dat het idealistische activisme niet dood is in Washington, ook niet na het aantreden van Obama. Bij de nieuwe president blijft de behoefte bestaan om het buitenlandbeleid te rechtvaardigen met idealistische motieven.

Elshout haalt met instemming Jacob Heilbrunn aan, een Amerikaanse collega die stelling neemt tegen het wijdverbreide idee dat de neoconservatieve ideologen van Bush' presidentschap van het toneel zijn verdwenen. Zij doen nog steeds mee in het debat. En hoewel het buitenlandbeleid van minister Hillary Clinton nog een scherper profiel moet krijgen, valt niet uit te sluiten dat liberale haviken en pleitbezorgers van het humanitair interventionisme in haar een vooruitgeschoven post op het State Department hebben. Clinton, die destijds ondanks haar bedenkingen vóór de oorlog in Irak stemde, won de strijd over versterking van de troepenmacht in Afghanistan, waar de krijgshandelingen in toenemende mate worden 'geamericaniseerd'. Elshout: 'Zoals Irak de oorlog van Bush was, zo wordt Afghanistan de oorlog van Obama.'

Dat neemt niet weg dat Obama bij herhaling afstand heeft genomen van Bush' politiek om desnoods met geweld democratie in andere landen te brengen. 'Aan geen enkel land kan democratie worden opgelegd', zei hij kortweg in Caïro.<sup>13</sup> Zeker na de aanslagen van 11 september 2001 gaf Bush dat streven een christelijke connotatie. Hij verklaarde dat de VS de taak hadden de wereld te verlossen van het 'kwade', dat zich manifesteerde in de *Axis of Evil*, de 'as van het kwaad', gevormd door Noord-Korea, Iran, Irak. En hij motiveerde zijn inval in Irak in 2003 met de woorden: 'God gebod me Al Qaida aan te vallen en ik heb hen aangevallen. Daarna gebod Hij me Saddam aan te vallen en dat heb ik gedaan.'<sup>14</sup>

Uit de neoconservatieve wil om andere landen, desnoods tegen hun zin, democratie op te leggen, spreekt de utopische gedachte dat mensenhanden de ideale samenleving kunnen maken. De filosoof Maarten Verkerk, kenner van de reformatorische wijsbegeerte, betoogt dat christenen, dus ook christelijke politici, extra waakzaam moeten zijn voor deze utopische verleiding.<sup>15</sup> De gedachte het duizendjarig rijk op aarde te creëren kán aantrekkelijk zijn voor christenen, hoewel Jezus zelf zijn discipelen telkens weer voor dat denkbeeld heeft gewaarschuwd. Hij maakte hun duidelijk dat Zijn koninkrijk een geestelijk rijk was, waaraan mensen juist niet een menselijke vorm moesten proberen te geven.

Ook de filosoof Hans Achterhuis wijst op het radicale verschil tussen de utopie en de christelijke religie. In de utopie denkt de mens dat hij zelf de

ideale samenleving kan scheppen, in het christelijk denken is het Nieuwe Jeruzalem een gift van God. ‘Dit verschil verklaart nu juist de gewelddadigheid van het utopisch denken’, voegt Achterhuis daaraan toe.<sup>16</sup> De liberale Franse journalist en politiek filosoof Raymond Aron bracht die potentiële gewelddadigheid ooit kernachtig onder woorden met de uitspraak dat wie bereid is zelf te sterven voor zijn ideaal, er des te minder moeite mee zal hebben een ander voor dat ideaal te offeren.

Amerikanen spreken over hun favoriete drankje Coca-Cola liefdevol als ‘optimisme in een flesje’. Het grote optimisme in het Amerikaanse vooruitgangdenken wordt gedreven door het idee dat voor elk probleem een oplossing bestaat. In economische zin is dat een drijvende kracht voor mensen om goed te presteren, het bereikte levenspeil te behouden en mogelijk te verbeteren. Dat werkt als een katalysator voor economische groei en genereert bovendien een ethiek van de vooruitgang. Om vooruit te komen, is het noodzakelijk door te zetten, jezelf voortdurend verder te ontwikkelen in vaardigheden en intellect, je behoeftes te temperen en je

eigenbelang te bemiddelen met dat van anderen.

Tegelijkertijd draagt het idee dat elk probleem oplosbaar is een gevaar in zich. Is er werkelijk voor alles een oplossing? Dat hoeft niet zo te zijn. De Duitse filosoof Gottfried

*De aardse wereld is niet  
volmaakt en zal dat ook  
nooit zijn*

Wilhelm Leibniz (1646-1716) leerde al dat we leven in de beste van alle mogelijke werelden.<sup>17</sup> Die les heeft zijn parallel in de christelijke notie dat de aardse wereld niet volmaakt is en dat ook nooit zal zijn. In die notie ligt de oproep besloten tot matiging van het verlangen de wereld te vervolmaken. Maak er het beste van, leg je neer bij het haalbare resultaat en accepteer verschillen. God schiep elke sneeuwvlokje en elke regendruppel anders.

De verscheidenheid tussen mensen zou dus wel eens Gods bedoeling kunnen zijn, hoewel we dat nooit zeker kunnen weten. We leven allemaal in het koninkrijk van God. Dat is een zienswijze die bevrijdt van utopisme en ontspanning van het denken geeft, óók in het politieke debat met Wilders, die met het beeld alsof Nederland één volk, één cultuur en één gedachte is een broertje dood heeft aan pluriformiteit.

#### IEDER CONTINENT ZIJN EIGEN STELSEL

De *communis opinio* onder de auteurs van deze CDV is dat de Verenigde Staten voorlopig nog wel de dominante macht op de wereld zullen zijn, zij het dat het tijdperk dat de VS ook hegemoniaal waren tot het verleden

behoort. In retrospectief gezien was Amerika dat alleen gedurende de relatief korte periode in het eerste decennium na de val van de Muur. Rusland

*Deze CDV relativeert het beeld dat China op het punt staat de VS als wereldmacht van de troon te stoten*

verkeerde toen in deplorabele toestand en China en India stonden aan het begin van hun economische bloei.

De schrijvers in deze CDV relativeren alle het beeld dat China op het punt staat de VS als wereldmacht van de troon te

stoten. Langetermijnvoorspellingen over de positie van China zijn volgens Tim Sweijs, beleidsanalist bij het centrum voor strategische studies HCSS, een eigen leven gaan leiden: 'De oppervlakkige toeschouwer is al gauw geneigd te denken dat de huidige wereld multipolair is. Anno 2009 zijn de VS ontegenzeggelijk nog immer de sterkste staat in het statensysteem.'

Martijn Roessingh, buitenlandcommentator van *Trouw*, schrijft dat China de wereld niets te bieden heeft en ook elke aandring ontbeert zich ten voorbeeld te stellen. De zendingsdrang die zo typerend is voor een land dat meent een boodschap voor de wereld te hebben, zoals de VS, ontbreekt: 'China heeft geen universeel ideaal dat het zou kunnen uitdragen. Het heeft geen mensenrechten, geen democratie, geen briljant juridisch stelsel, geen efficiënt bestuur, geen humanisme, geen invloedrijke religie, niets eigens dat een wereldrijk in spe zou kunnen verspreiden als uiting van zijn politiek-ethische macht.' Roessingh komt dan ook tot de conclusie: 'Het zagen aan de stoelpoten van de VS gebeurt nog met een nagelvieltje.' In zijn bijdrage karakteriseert Van Staden Amerika als een onmisbare natie: 'De problemen die in het recente verleden zijn ontstaan als gevolg van te veel Amerikaanse macht zijn waarschijnlijk niet groter dan die in de toekomst zouden opkomen door te weinig Amerikaanse macht. In het bonte en soms onhandelbare gezelschap dat het wereldtoneel bezet, kan de hand van een regisseur nu eenmaal moeilijk worden gemist.'

Hoe bestendig de opkomst van China is, hangt bovendien in belangrijke mate af van de vraag of het land alsnog het hoofd weet te bieden aan de ondermijnende effecten van de snelle vergrijzing. Een onzekere factor wordt daarnaast gevormd door de crises die zich na de economische crisis van nu nog kunnen voordoen, of in het ergste geval tegelijkertijd met de recessie, zoals voedsel-, energie-, en grondstoftekorten. Elk van deze mogelijke schaarstecrisis heeft haar eigen implicatie voor de machtsverhoudingen op de wereld. In deze editie van CDV signaleert Frank van den Heuvel dat het in de buitenlandpolitiek nu al in toenemende mate gaat om de strijd om schaarse energiebronnen. Geen topbijeenkomen van de NAVO, de EU of

---

de G7 gaat voorbij zonder dat het onderwerp energie op de agenda prijkt, aldus Van den Heuvel.

#### ANGST VOOR HET EIGEN VOLK

Hoe het ook zij, de verhouding tussen de VS en China heeft zich inmiddels ontwikkeld tot een symbiotische relatie, als gevolg van de bestedingsdrang van de Amerikanen en de spaarzin van de Chinezen. Zoals de VS voor de financiering van hun megastaatsschuld afhankelijk zijn van Chinese spaartegoeden, zo kan de Chinese economie niet zonder de Amerikaanse afzetmarkt. ‘We vallen of groeien samen’, zo kenschetste Hillary Clinton de verhoudingen treffend tijdens haar bezoek aan China. Een verlies van vertrouwen aan Chinese kant in de solvabiliteit van de VS zou de Amerikaanse overheidsfinanciën als een kaartenhuis ineen doen storten. En een wegvallende vraag van de VS naar Chinese producten zou de economie van China acuut tot stilstand brengen.

De Britse historicus Niall Ferguson karakteriseert het verband van de landen als ‘Chimerica’.<sup>18</sup> Vooral nog ziet hij geen verandering komen in de wederzijdse afhankelijkheid tussen de China en de VS. China kan nog in genen dele zonder de Amerikaanse consument, op straffe van een ineenstorting van zijn groei en werkgelegenheid. En Amerika blijft met Obama’s stimuleringsplan gigaschulden maken waarvoor alleen de Chinese reserves toereikend zijn. Dat verklaart volgens buitenlandanalist Rob de Wijk ook de terughoudendheid die Clinton bij haar bezoek aan China betrachtte in het spreken over mensenrechten: ‘Schop geen ruzie met je bank als je in de penarie zit.’<sup>19</sup>

Ook in breder perspectief is het de vraag welke repercussies de verschuivende patronen in de mondiale machtsverhoudingen zullen hebben voor de bevordering van mensenrechten en democratie. Aan de ene kant staat de visie van buitenlandcommentatoren als De Wijk. Hij constateert dat door de opkomst van China machtspolitiek gebaseerd op louter eigenbelang belangrijker wordt, ten koste van de westerse traditie om bij de behartiging van dat eigenbelang de mensenrechten en democratie niet uit het oog te verliezen.<sup>20</sup> In het Chinese model is de moraal van het politieke bestel feitelijk van geen belang. Het enige wat telt, menen deze commentatoren, is de mate waarin dat bestel de economische groei genereert die de bevolking tevreden moet houden.

In de ogen van de Chinese machthebbers houden mensenrechten dan ook niet meer in dan de bevordering van economische ontwikkeling en sociale vooruitgang, signaleert Van Benthem in deze CDV. De vervolging van Tibetaanse monniken past in deze definitie van mensenrechten. Die prak-

tijk dient immers de rust in Tibet en daarmee de sociale vooruitgang. De stelregel van de Chinezen komt er simpelweg op neer dat elk regime, omwille van zijn eigen overleven, het systeem kiest dat de beste groeikansen biedt. De Chinese heersers hebben geen morele boodschap voor de wereld. Hun doel is sociale onrust te voorkomen om zelf aan de macht te blijven.

Het model van de Chinese machthebbers komt, met andere woorden, voort uit angst voor het eigen volk. Dat staat haaks op de westerse, democratische traditie, die niet op angst maar juist op vertrouwen in de eigen bevolking is gebaseerd. De Verenigde Staten zelf danken hun ontstaan aan de wil van de Amerikanen over zichzelf te beschikken, in de overtuiging dat God alle mensen gelijk heeft geschapen en met onvervreemdbare rechten toegerust. 'We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness', schreef Thomas Jefferson in de Onafhankelijkheidsverklaring van 1776.

Aan de andere kant staat een visie op China waarin meer belang wordt gehecht aan de erfenis van het confucianisme. In het verleden hebben filosofen van naam lovend gesproken over de invloed die de leer van Confucius (551-479) op de Chinese cultuur en volksaard heeft uitgeoefend. In westerse ogen valt vooral het hiërarchische aspect van dit denken op, het confuciaanse respect voor de meerdere. Maar de verlichtingsfilosoof Diderot schreef ook: 'Deze volken overtreffen alle andere volken in ouderdom, geest, kunst, wijsheid, politiek.' Zijn geestverwant Voltaire oordeelde: 'Men hoeft niet verzet te zijn op de verdiensten van de Chinezen, om toch te erkennen dat de inrichting van hun rijk de voortreffelijkste is die de wereld ooit gezien heeft.' En graaf Hermann Keyserling, een twintigste-eeuwse Duitse filosoof die door Menno ter Braak is getypeerd als een 'vlotte kosmopoliet', oordeelde: 'Het moderne Westen heeft tot nu toe de hoogste prestatiecultuur geschapen, het oude China de hoogste zijns cultuur.'<sup>21</sup>

Als vanzelf vloeit uit het confucianisme een andere visie op staat en maatschappij, democratie en mensenrechten voort. Zoals het de vraag is of er een verbinding valt te leggen tussen islam en democratische rechtsstaat, kan het de komende tijd evenzeer van belang worden te bezien hoe het Westen zich verhoudt tot het Chinese denken en het daarmee verbonden streven naar harmonie.

Verschuivende machtsverhoudingen tussen de VS en China zijn dus niet louter van economische betekenis. Ook democratie en mensenrechten zijn in het geding. In een nieuwe wereld die multipolair van karakter is, ontbreekt een dwingende macht, zoals lange tijd de VS, die de zaken naar zijn hand kan zetten en corrigerend optreden tegen staten die de mensenrechten aan hun laars lappen. 'Rusland kan dan zijn ding doen in de Kau-

kasus', schrijft Jonathan Holslag bij wijze van voorbeeld.<sup>22</sup> Van Benthem constateert dat de VN-Veiligheidsraad nu al is lamgelegd doordat de VS onvoldoende gewicht in de strijd kunnen werpen tegen het dodelijke spel dat enkele regimes met hun bevolking spelen.

Onder Bush was dat gezegd van de VS op een dieptepunt beland, meent hij: 'De internationale politieagent was moe, platzak en had bovendien alle gezag verloren.' Van Benthem put hoop uit de aankondiging van president Obama, bij monde van Hillary Clinton en zijn ambassadeur bij de VN, Susan Rice, dat de VS een 'nieuwe tijdperk van betrokkenheid' bij de wereld hebben betreden. Na zijn rede in Caïro, waarin hij de hand uitstak naar de islamitische wereld, reisde Obama naar Duitsland, naar het voormalige concentratiekamp Buchenwald, om te herdenken wat een ideologie die van haat en racisme is vervuld teweeg kan brengen. Ook Verhagen prijst Obama om zijn verzoenende attitude. 'De verkiezing van Obama is een bewijs te meer dat goed functionerende democratieën zichzelf kunnen corrigeren en inspelen op veranderingen', zegt hij.

#### DE VERANTWOORDELIJKHEID VOOR DE NAASTE

Hoe zal het zijn gesteld met de mensenrechten in de nieuwe wereld? Er bestaat geen twijfel aan de principiële bereidheid van de regering-Obama om China en andere opkomende staten in te bedden in een mondiale orde die recht doet aan mensenrechten. De vraag is alleen, gezien de nieuwe verhoudingen, óf de VS nog voldoende macht kunnen ontplooien om deze rol van internationale architect op zich te noemen, nog afgezien van de vraag of die bereidheid daadwerkelijk bestaat als hun 'bankier' China dwarsligt.<sup>23</sup>

Wat het Nederlandse beleid aangaat, meent zowel Ankersmit als Heldring dat een inzet voor mensenrechten in de wereld van nu geen zin heeft. Ankersmit: 'Al dat praten van Verhagen over mensenrechten, daar lacht iedereen toch om? Ons pieplandje is echt niet goed bij zijn hoofd als het een groot land als China de les gaat lezen over de mensenrechten.' Heldring: 'Wanneer een klein land als Nederland de mensenrechten aan de orde stelt, maakt dat niet de minste indruk en werkt het alleen maar irriterend, mogelijk contraproductief zelfs.'

De christendemocraten Verhagen en Peter Kooijmans, een van zijn voorgangers als minister van Buitenlandse Zaken, komen in het geweer tegen deze opvatting. Niet alleen meent Verhagen dat een christendemocraat een inzet voor mensenrechten aan zijn politieke overtuiging verplicht is, ook wijst hij op het realisme in deze benadering: 'Bevordering van de mensenrechten is ook een vorm van handelsbevordering. Hoe stabielere de wereld,

hoe gunstiger de omstandigheden voor de handel.’ Schrijvend over de rol van de krijgsmacht in de nieuwe wereld, verzet Kooijmans zich tegen de

‘*We moeten niet met de rug gaan staan naar een wereldsamenleving die ons niet met rust laat*’

gedachte dat Nederland de functie van het leger beperkt tot louter landsverdediging en niet meer participeert in interventies met een humanitair oogmerk. Kooijmans: ‘Dan lopen we niet alleen weg voor onze morele verantwoordelijkheid voor de medemens, ook al is dat een

*verre* naaste, maar we gaan ook met de rug staan naar een wereldsamenleving die *ons* niet met rust laat.’

Noten

- 1 *de Volkskrant*, 2 april 2009. Zie ook: <http://www.startlog.nl/article/579458/Gordon-Brown-kondigt-nieuwe-wereldorde-aan-video.html>.
- 2 Het meest uitgesproken is deze opvatting verwoord door Francis Fukuyama in *The end of history and the last man* (1992).
- 3 *Trouw*, 5 juni 2009. Zie ook: [http://www.nrc.nl/achtergrond/article2260792.ece/Volledige\\_tekst\\_toespraak\\_Obama\\_in\\_Egypte](http://www.nrc.nl/achtergrond/article2260792.ece/Volledige_tekst_toespraak_Obama_in_Egypte) en <http://www.youtube.com/watch?v=6BlqLwCKkY>.
- 4 ‘De wisselkoers van de macht’ is een beeld dat de historicus Paul Kennedy gebruikte in zijn boek *The rise and fall of the great powers* (1987).
- 5 ‘De VS flirten met Pekingconsensus’, *NRC Handelsblad*, 20 april 2009.
- 6 <http://www.atlcom.nl/site/Nieuws/wp-content/Verslag%20bijeenkomst%20Heisbourg%2015-01-09.pdf>.
- 7 *NRC Handelsblad*, 6 juni 2009.
- 8 Zie hierover ook Ronald Havenaar, *Eb en vloed. Europa en Amerika van Reagan tot Obama*. Amsterdam: Van Oorschot, 2009, p. 93.
- 9 Havenaar 2009, p. 84.
- 10 Havenaar 2009, p. 94.
- 11 Havenaar 2009, p. 95.
- 12 Havenaar 2009, pp. 191-192.
- 13 Zie noot 2.
- 14 John Gray, *Zwarte mis. Apocalyptische religie en moderne utopieën*. Amsterdam: Ambo, 2007.
- 15 Maarten J. Verkerk, ‘Het nieuwe Jeruzalem komt uit de hemel’, in: *Beweging*, zomer 2008, 14-18.
- 16 Hans Achterhuis, *De erfenis van de utopie*. Amsterdam: Ambo, 1998, pp. 106-107.
- 17 Steven M. Nadler, *The best of all possible worlds*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2008.
- 18 <http://www.youtube.com/watch?v=DeQYWro8YU>. Zie ook: Luuk van Midelaar, ‘Alles draait om Chimerika’, *NRC Handelsblad*, 31 maart 2009.
- 19 Rob de Wijk, ‘Tijden veranderen: China eist, Amerika schikt’, *Trouw*, 27 februari 2009.
- 20 Ibidem.
- 21 Hans Joachim Störig, *Geschiedenis van de filosofie* (22e druk). Utrecht: Het Spectrum, 1994, deel 1, p. 96.
- 22 Zie noot 4.
- 23 Volgens de Amerikaanse analist John Hulsman, een van de adviseurs van de Europese politieke denktank CEPA, is een fatsoenlijke inbedding van opkomende staten in internationale organisaties dé strategische uitdaging voor president Obama. Zie: <http://cepa.org/digest/rethinking-global-finance-a-transatlantic-case-for-china.php>.